

(IV.) 4.1. Zpět na Zemi – život (duše)

Josef Petrželka, Katedra filosofie FF MU
Jarní semestr 2021

FYZIKA

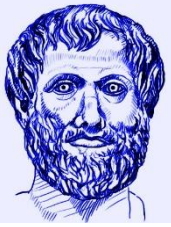
O VZNIKU A ZÁNIKU

O DUŠI

POLITIKA

ETIKA NÍKOMACHOVA

4. 1. Zpět na Zemi – život (duše)

4.1. Zpět na Zemi – život

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

*O VZNIKU A
ZÁNIKU*

O DUŠI

*ETIKA
NÍKOMACHOVA*

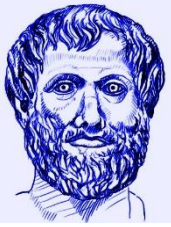
POLITIKA

**MUNI
ARTS**

Plán výkladu o spise *O duši*

- A. Metodologie zkoumání duše (I 1)
- B. Vymezení duše (II 1)
- C. Duše a život – úrovně života (II 2-4)
- D. Vnímání jako funkce duše (II 5-12)
- E. Rozum a myšlení (III 4-6)
- F. Duše a počátek místního pohybu? (III 9-11)

4. 1. A. Metodologie zkoumání duše (I 1)

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

*O VZNIKU A
ZÁNIKU*

O DUŠI

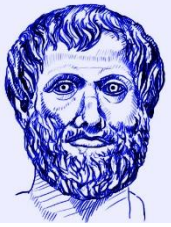
*ETIKA
NÍKOMACHOVA*

POLITIKA

- Věda o duši je významná pro poznání přírody, neboť duše je „jakoby počátek živých bytostí“.
- témata psychologie:
 - ke které kategorii duše náleží?
 - je v možnosti nebo je určitou skutečností?
 - je dělitelná nebo nedělitelná?
 - jsou všechny duše stejnorodé nebo se liší druhově nebo rodově – tj. je druhově stejná či rozdílná např. duše lidská a duše jiných živočichů?
 - jestliže není mnoho druhů duší, nýbrž jen mnoho částí jedné duše, je třeba zkoumat celou duši nebo části?
 - je třeba poznat nejen podstatu, nýbrž i vlastnosti, protože ty nám umožňují vyjádřit se správněji i o podstatě
 - jsou všechny duševní stavy sdíleny i tělem, nebo existuje zvláštní vlastnost duše samotné? →

**MUNI
ARTS**

4. 1. A. Metodologie zkoumání duše (I 1)

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

*O VZNIKU A
ZÁNIKU*

O DUŠI

*ETIKA
NÍKOMACHOVA*

POLITIKA

**MUNI
ARTS**

Duše a typy věd

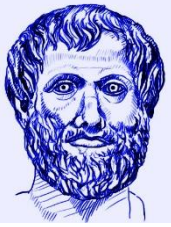
➤ poslední téma vedlo Aristotela k zajímavé úvaze:

- přírodovědec („fyzik“) – určení z hlediska látky:
 - duševní stav jako určitý druh pohybu (hněv = var krve nebo tepla v srdci)
- dialektik – určení z hlediska tvaru a bytnosti (εἶδος καὶ λόγος [eidos kai logos]):
 - hněv = touha po odvetě

– předměty věd – kam patří duše?

- fyzika – neodlučitelné, pokud je neodlučitelné
- matematika – neodlučitelné ve skutečnosti, avšak abstrahované od konkrétního tělesa (čára, plocha...)
- první filosofie – odlučitelné (odloučené) pokud je myšleno jako odloučené
- duševní stavy jsou **neodlučitelné od těla** → psychologie tedy spadá **pod „fyziku“**
- a také si všimněme, že problematika duše nijak **nesouvisí s etikou!**

4. 1. B. a. Vymezení duše – předchůdci (I 2-5)

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

O VZNIKU A
ZÁNIKU

O DUŠI

ETIKA
NÍKOMACHOVA

POLITIKA

Význam historického zkoumání koncepcí duše

a. typická vymezení duše

- obecné chápání duše v řeckém myšlení: pohyb, vnímání, netělesnost (*to poslední ale určitě ne u všech předchůdců!*)

b. duše a pohyb

- **první obecná charakteristika** → vztah k fyzice
- nastolení tématu duše jako počátku pohybu
- jak duše pohybuje tělem? vlastním pohybem, nebo nějak jinak?

c. duše a poznání, vnímání

- **druhá obecná charakteristika**
- nastolení tématu poznávacích mohutností duše
- poznává se stejné stejným, nebo různé různým?

4. 1. B. b. Vymezení duše – Aristotelés (II 1)

- duše je tedy **podstatou** (οὐσία [úsiá], ve smyslu „tvar“ – εἶδος [eidos]) přírodního těla, které má v možnosti život
- duše je **první skutečností** (πρώτη ἐντελέχεια [próte entelecheia) organického těla
- duše je **bytností** (τὸ τί ἦν εἶναι [to ti én einai]) přírodního tělesa; znamená „být živým organismem“
- jako taková je duše **neoddělitelná** od těla
 - ale u **některých jejích částí** nemusí odloučení nic bránit, jestliže nejsou skutečností – ἐντελέχεια [entelecheia] – žádné části těla...
- určité tělo je určitou možností a skutečnost každé věci se přirozeně projevuje v její konkrétní možnosti, tj. ve vlastní látce → v určitém těle může být pouze určitá duše

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

*O VZNIKU A
ZÁNIKU*

O DUŠI

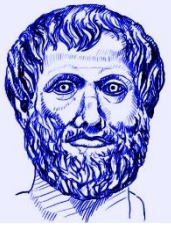
ETIKA

NÍKOMACHOVA

POLITIKA

**MUNI
ARTS**

4. 1. C. Duše a život – úrovně života (II 2-4)

4.1. Zpět na Zemi – život

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

*O VZNIKU A
ZÁNIKU*

O DUŠI

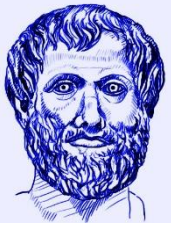
*ETIKA
NÍKOMACHOVA*

POLITIKA

**MUNI
ARTS**

- mít duši = žít. Ale co znamená „žít“?
- projevy života:
 - myšlení
 - smyslové vnímání
 - pohyb a klid
 - výživa, růst, ubývání
- úrovně života – podle počtu a druhu obsažených duševních mohutností (tj. např. rostliny a živočichové se liší v první řadě duší, nikoli tělem!):
 - rostliny – vyživovací duše = nezbytná podmínka života → výživa a plození
 - živočichové – navíc smyslové vnímání → žádostivost → schopnost pohybu
 - člověk – navíc rozum → myšlení

4. 1. D. Vnímání jako funkce duše (III 1, 12-13)

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

*O VZNIKU A
ZÁNIKU*

O DUŠI

ETIKA

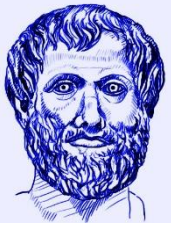
NÍKOMACHOVA

POLITIKA

„Fyzika“ vnímání

- existuje pouze 5 smyslů a více nemůže:
 - smysl odpovídá čidlu (např. zrak oku)
 - čidla vnímají buď bezprostředně → hmat (+ chuť), nebo zprostředkovaně (zrak, sluch, čich)
 - zprostředkovat vjem může pouze voda a vzduch
 - čidlo musí být z téhož prvku, jako prostředí, aby mohlo vnímat předmět tímto prostředím zprostředkovaný
 - oko je z vody, sluchový orgán ze vzduchu, čichový z obou a žádný smysl není z ohně, ze země snad jen hmat
 - případný další smysl by musel mít čidlo z jiného prvku
- pohyb a klid, tvar, velikost, číslo postřehujeme jakýmsi společným smyslem, přičemž patero smyslů je vnímá „mimotoňě“
- právě kvůli lepšímu postřižení těchto společných vlastností máme více smyslů

4. 1. D. Vnímání jako funkce duše (III 1, 12-13)

4.1. Zpět na Zemi – život

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

*O VZNIKU A
ZÁNÍKU*

O DUŠI

*ETIKA
NÍKOMACHOVA*

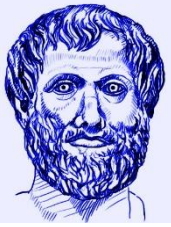
POLITIKA

**MUNI
ARTS**

„Biologie“ vnímání

- pro živočicha je **nezbytný pouze hmat**:
 - bez něj by se nemohl ničemu vyhnout a nepřežil by
 - nevnímal by ani potravu (a tedy ani nenašel → nepřežil...)
 - chuť je totiž také druhem hmatu
 - bez ostatních smyslů (i bez chuti) může živočich žít
 - ztráta hmatu znamená zánik celého živočicha (ztráta např. zraku ne)
- hmat je prvním a základním smyslem

4. 1. D. Vnímání jako funkce duše (II 5-12)

4.1. Zpět na Zemi – život

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

*O VZNIKU A
ZÁNIKU*

O DUŠI

*ETIKA
NÍKOMACHOVA*

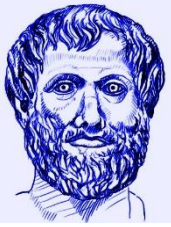
POLITIKA

**MUNI
ARTS**

Základní charakteristiky vnímání (II 12)

- smysl (jako duševní δύναιμις [dynamis]) je schopen přijímat smyslové tvary bez látky, jako vosk přijímá znak prstenu bez železa nebo zlata
- smysl zaměřený na jednotlivý předmět bývá drážděn předmětem, který má barvu nebo chuť nebo zvuk (nikoli předmětem jako jednotlivinou, nýbrž jeho vlastnostmi)
- čidlo je (tělesné) ústrojí, v němž je taková schopnost
- čidlo představuje určitou střední hodnotu vnímané veličiny, od níž se připodobňuje podnětu (chladné ← vlažné čidlo → teplé)
 - **tedy různé různým!**

4. 1. D. Vnímání jako funkce duše (II 5-12)

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

*O VZNIKU A
ZÁNIKU*

O DUŠI

*ETIKA
NÍKOMACHOVA*

POLITIKA

Vnímání z hlediska možnosti a skutečnosti (II 5)

- vnímání závisí na vnějším předmětu (nevidíme, když nemáme co vidět) → je mohutností, možností (δύναμις [dynamis])
- co je schopné vnímat (tj. smyslový orgán), je **v možnosti** takové, jaké je **ve skutečnosti** to, co je předmětem vnímání (tj. vnější těleso)

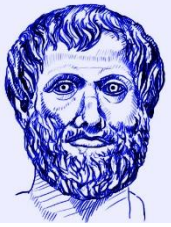
– schéma procesu vnímání:

1. smyslový orgán pasivně „čeká“ na uskutečnění vjemu
2. podnět (vnější těleso) skrze prostředí zapůsobí na orgán, který působení „vytrpí“
3. tímto působením se orgán připodobní podnětu a stane se stejným jako on

– příklad schématu:

1. ruka (kůže jako orgán hmatu) přivyklá prostředí nevnímá a „čeká“ na podnět
2. chladnější předmět při zprostředkovaném dotyku působí na teplejší ruku, ruka je vůči němu ve stavu trpnosti
3. ruka se jeho působením ochladí a připodobní předmětu

4. 1. D. Vnímání jako funkce duše (II 5-12)

4.1. Zpět na Zemi – život

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

*O VZNIKU A
ZÁNIKU*

O DUŠI

*ETIKA
NÍKOMACHOVA*

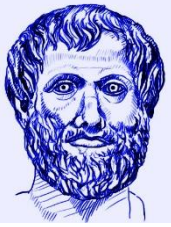
POLITIKA

**MUNI
ARTS**

Schéma struktury vnímání na příkladu zraku (II 7)

- Předmět
 - barva
- Prostředí
 - něco průhledného, které je jako průhledné uskutečněno světlem (bez světla nelze vidět barvy)
- → Barva je hybným činitelem toho, co je průhledné.
→ Pohybuje průhledným, např. vzduchem, a jím uvádí v pohyb čidlo.
→ Vidění je tedy zprostředkováno prostředím mezi barvou a zrakem, které dráždí smyslový orgán.

4. 1. E. Rozum a myšlení (III 4-6)

Rozumové poznání z hlediska možnosti a skutečnosti (III 4)

- myšlení podobně jako vnímání je dráždění tím, co je myslitelné
- rozum je neměnný, ale vnímavý pro tvar, **v možnosti** takový a takový → mohoucnost, δύναμις [dynamis]
- rozum v možnosti je v jisté míře myslitelnými předměty, ale ve skutečnosti není ničím, dokud nemyslí
- rozum poznává bytnost věcí, oddělenou od látky
- může myslet sám sebe, protože u bytostí bez látky je **myslící a myšlené totožné**

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

*O VZNIKU A
ZÁNIKU*

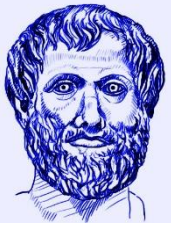
O DUŠI

*ETIKA
NÍKOMACHOVA*

POLITIKA

**MUNI
ARTS**

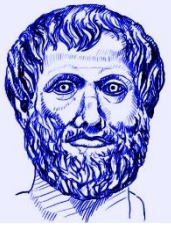

4. 1. E. Rozum a myšlení (III 4-6)

Rozum činný a trpný – νοῦς παθητικός καὶ νοῦς ἀπαθής [nús pathétikos kai nús apathés] (III 5)

- u všech přírodních bytostí je třeba rozlišovat
 - látku, která je u všeho možností
 - příčinu a působícího činitele
- tedy také rozum je
 - a) jednak takový, že se stává vším = možnost
 - b) jednak takový, že jako jakási zdatnost všechno působí (podobně jako světlo činí možné barvy barvami skutečnými) = skutečnost
- ad a) παθητικός [pathétikos] = „trpný“, pomíjivý, proměnlivý
- ad b) ἀπαθής [apathés] = „bez trpění“ (neměnný) → činný (ποιητικός [poiétikos]), odloučený, nesmíchaný, nesmrtelný, věčný, jeho jsoucností je ἐνέργεια [energeia]
- srovnejte tento rozum s prvním pohybujícím nepohnutým!

4. 1. F. Duše a počátek pohybu (III 9-11)

- zdroj místního pohybu – jedna z nejzákladnějších charakteristik duše (viz výše!)
- působí pohyb celá duše, nebo jen její část? Která by to byla?
 - vyživovací (θρεπτικόν [threptikon])?
 - vnímavá (αἰσθητικόν [aisthétikon])?
 - obrazivost, představivost (φανταστικόν [fantastikon])?
 - rozum (λογιστικόν, νοῦς [logistikon, nús])?
 - nebo snad žádostivost (ὀρεκτικόν [orektikon])?

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

*O VZNIKU A
ZÁNIKU*

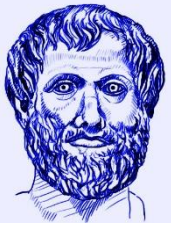
O DUŠI

*ETIKA
NÍKOMACHOVA*

POLITIKA

**MUNI
ARTS**

4. 1. F. Duše a počátek pohybu (III 9-11)

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

*O VZNIKU A
ZÁNIKU*

O DUŠI

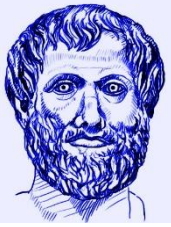
*ETIKA
NÍKOMACHOVA*

POLITIKA

**MUNI
ARTS**

- vyživovací mohutnost (θρεπτικόν) není zdrojem pohybu:
 - místní pohyb je účelový na základě představivosti nebo žádostivosti – θρεπτικόν s nimi nespolupracuje
 - rostliny nemají schopnost místního pohybu
- vnímavá mohutnost (αἰσθητικόν) není zdrojem pohybu:
 - někteří živočichové mají smyslové vnímání, ale místně se nepohybují
- rozum (νοῦς) spíše není zdrojem pohybu:
 - teoretický rozum se v principu vůbec nezabývá jednáním a nedává pokyny, co konat a nekonat – to je ovšem počátkem pohybu
 - jestliže se rozum i zabývá praktickými záležitostmi, výsledek jeho úvahy nevede vždy k pohybu – může totiž nastat konflikt se žádostivostí

4. 1. F. Duše a počátek pohybu (III 9-11)

- žádostivost (ὀρεκτικόν) také není bezvýhradným zdrojem pohybu:
 - zdrženliví lidé poslouchají rozum i proti žádosti
- tedy obrazivost, představivost (φανταστικόν)? → viz další úvaha

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

*O VZNIKU A
ZÁNIKU*

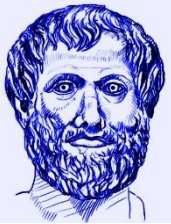
O DUŠI

*ETIKA
NÍKOMACHOVA*

POLITIKA

**MUNI
ARTS**

4. 1. F. Duše a počátek pohybu (III 9-11)

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

*O VZNIKU A
ZÁNIKU*

O DUŠI

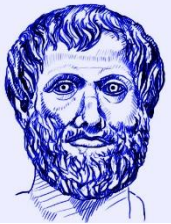
*ETIKA
NÍKOMACHOVA*

POLITIKA

**MUNI
ARTS**

- zdrojem pohybu tedy může být **rozum** (ten praktický, který v úvaze směřuje k účelu) a žádostivost
- primárnější je však **žádostivost**, protože žádané je **počátkem úvahy** praktického rozumu
 - → rozum nepohybuje bez žádostivosti, žádostivost bez rozumu či dokonce proti němu ano
 - také obrazivost působí pohyb se žádostivostí
 - žádostivost je hybným činitelem v duši
 - jen ta živá bytost, jež má žádostivost, má také schopnost vlastního pohybu
- nezbytná je také **obrazivost** – rozumová (pouze u člověka) nebo vnímavá (i u zvířat)

4. 1. F. Duše a počátek pohybu (III 9-11)

METAFYZIKA

O NEBI

METEOROLOGIKY

FYZIKA

*O VZNIKU A
ZÁNIKU*

O DUŠI

*ETIKA
NÍKOMACHOVA*

POLITIKA

— příčinné schéma pohybu živočicha:

- pohybující prvky
 - nehybný předmět jako cíl = **dobro**
 - pohybovaná a pohybující **žádostivost** jako úsilí o dobro
- tělesné ústrojí, jímž žádostivost působí pohyb těla
 - děj, který náleží společně tělu i duši
 - tento pohybový tělesný orgán není blíže určen
- pohybovaný živočich

— srovnejte s výkladem o počátku pohybu ve fyzice!

Příště – život usilující o dobro (člověk a etika, politika)

M A S A R Y K O V A
U N I V E R Z I T A